

Kongresscenter i kvarteret Häradshövdingen 2 m fl., Lund

PM kulturmiljö

Henrik Borg

Inledning

Med anledning av de planerade förändringarna väster om järnvägen och planeringen av ett framtida kongresscentrum inom kvarteret Häradshövdingen m fl., har detta PM angående kulturmiljö för området tagits fram. Frågan har diskuterats i flera år och som underlag har tidigare undersökningar om tingsrättsbyggnaden och konsekvensbeskrivning för kvarteret Gasverket använts. Undersökningen är fokuserad på kvarteret Häradshövdingen men även ett omgivande område innefattande bebyggelse invid Byggmästargatan, Trollebergsvägen och Klosterkyrkan ingår. De frågeställningar som undersökts är platsens karaktär över tid, vilka tidslager som är identifierbara och vilka som är viktigast. Vilka berättelser representerar dessa fysiska spår och vilka av dessa kan leva kvar i en förtätningsprocess, vilken är den önskvärda karaktären?

Miljön innehåller följande stora kulturhistoriska värden:

- Koppling mellan den medeltida stadskärnan och omlandet.
- Den huvudsakliga infartsvägen västerifrån, nuvarande Trollebergsvägen.
- Klosterkyrkan, en av de viktigaste symbolerna för den medeltida staden. Av stor vikt att ett ordentligt tilltaget skyddsavstånd tas till kyrkan vid nybyggnad i området. Även materialval och skala är betydelsefulla aspekter. Klosterkyrkans siluettverkan på Klostergatan, synlig ända från Domkyrkans södra sida.
- Tingsrätten, stor arkitektonisk kvalitet och betydelsefulla kulturhistoriska värde förknippade med Lund som centralort och rättsväsendets utveckling (polishuset som stödjande funktion).
- Klosterskolorna som är folkskolor med ursprung i Sankt Peters klostertävlingssocken.
- Stationsmiljön – stambanan sedan 1856.
- Äldre infartsbebyggelse Gasverket, Armaturen, äldre bostadsbebyggelse.
- Skalan 1-4 våningar och materialverkan med dominans av rött tegel längs Trollebergsvägen.
- Utblickar och siktlinjer mot Lundamotiv så som Domkyrkan, hörnhuset på Bantorget, Allhelgonakyrkan och Blocket.
- Byggmästaregatan med dess modernistiska stadsplan och gruppering av bebyggelse med förträdgårdar samt modernistiska tegelbyggnader.

Utvecklingsmöjligheter:

- Att stärka upplevelsen av den medeltida stadskärnans utbredning genom att tydliggöra den tidigare stadsvallens läge och de dammar som omgett klostret.
- Att stärka stadskärnans markering med grönstrukturen runt staden.
- Att stärka det visuella sambandet mellan Klosterkyrkan och Klostergatan, Bangatan och Bantorget.
- Att förtäta med omtanke om rådande skala och volym.

Gällande skydd och riktlinjer

Riksintresse för kulturmiljö

Lunds stadskärna med Sankt Lars och Norra kyrkogården är betecknade som riksintresse för kulturmiljö enligt Miljöbalken. Hela det aktuella undersökningsområdet ligger utanför riksintresset för kulturmiljö men gränserna för riksintresset ska inte bara tolkas som en grafisk markering av en strikt geografisk avgränsning utan ses som tematisk istället. I beskrivningen av område av riksintresse för kulturmiljövården i Skåne län enligt 3 kap 6 § miljöbalken Riksintresse Lund M87:

”Motivering: Stiftsstad och universitetsstad, en av landets äldsta och mest betydande medeltidsstäder, som speglar utvecklingen från kyrklig metropol till universitetsstad med expansiv utveckling under det sena 1800-talet och 1900-talet. (Skolstad).

Uttryck för riksintresset (viktiga punkter fetmarkerade):

*Det oregelbundna medeltida stadsplanemönstret med tillskott från senare tider, tomtstruktur, platsbildningar. Domkyrkan, medeltida hus, stadsvallen och andra lämningar från medeltiden. Olika byggnader för universitetet och det intellektuella livet. **Stadssiluetten, siktlinjer ut från staden och in mot Lund från det omgivande slättlandskapet.** Bebyggelsens skala, volym och placering. Den sydsandinaviska bebyggelsetraditionen med sina småskaliga hus i tegel och korsvirke från den förindustriella perioden, och den mer storstadsmässiga bebyggelsen från 1800-talets slut och 1900-talets början. Gaturummets karaktär, platsbildningarna och gårdsrummen. **Stadens offentliga byggnader. Järnvägs miljön som en viktig faktor bakom 1800-talets expansion.** Handels- och hantverksgårdar, och bostäder och*

bebyggelseområden som visar levnadsförhållandena för skilda sociala skikt och vid olika tidpunkter. Parker och planteringar, både inne i det medeltida stadsområdet och i zonen runtomkring, vilken dessutom präglas av många institutioner och av villabebyggelse. Spår av gamla infartsvägar, gränser och andra markförhållanden i det som tidigare var obebyggda marker runt staden.”

- Här är tveklöst Klosterkyrkan en betydelsefull del av riksintresset då den bredvid Domkyrkan utgör en av de två kvarvarande medeltida kyrkorna i staden.
- Trollebergsvägen som gammal infartsväg med den tidigare Västertull är väsentlig för riksintresset, vägen går sedan 1930-talet i skärning under järnvägen vilket minskat dess värde som representant för det äldre vägnätet.
- Järnvägsmiljö med stambanan och stationshuset på östra sidan bidrar väsentligt till karaktären. Framför allt från Västra stationstorget kan stationshuset utgöra en visuell attraktion.
- Det finns inga längre siktlinjer ut från staden vid Trollebergsvägen, vyerna ut längs Trollebergsvägen, Fjelievägen är kantade och begränsade av bebyggelse. Det höjdläge Klosterkyrkan historiskt sett har intagit är utsuddat av omgivande högre bebyggelse.
- Stadssiluetten är en vidare fråga där bebyggelse med höjd över 6 våningar måste studeras vidare. Höga byggnader eller byggnader som utförs med iögonenfallande material som så som starkt reflekterande eller försedda med starka ljuskällor, kan påverka riksintresset även om de inte ligger inom den grafiskt markerade gräns som idag illustrerar riksintressets utbredning.
- Tingsrätten är inte utpekad eller inom området för riksintresse. Länsstyrelsen gör bedömningen att den på grund av de tillägg som gjorts till följd av rättsskipningens utveckling under 1900-talets andra hälft inte representerar de värden som skulle kunna kvalificera tingsrättsbyggnaden eller delar av den, som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Fornlämning

Den medeltida staden utgör fast fornlämning. I väster är området definierat som *innefattande* kvarteret Häradshövdingen, Klosterkyrkan, Landstinget och Lund 3:16. Ingrepp i fornlämningen kräver tillstånd från Länsstyrelsen, tidigt samråd är lämpligt för att utreda förutsättningarna för tillstånd till ingrepp.

Skyddad bebyggelse

Klosterkyrkan och kyrkotomten är skyddade enligt KML 4 kap Kyrkliga kulturminnen. Skyddets juridiska räckvidd bedöms utgå från fastighetsgräns men ett respektavstånd från omgivande ny bebyggelse och verksamhet förutsätts för kyrkotomt och kyrkobyggnad. Kyrkogårdsmiljön kring Klosterkyrkan är betecknad som *"Gårdsrum eller plantering av kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värde"* (grönprickad yta) i Bevaringsprogrammet. Även folkskolebyggnaderna norr om kyrkan är betecknade som *"kulturhistoriskt värdefull byggnad"* (PBL 8 kap 13§) i det reviderade Bevaringsprogrammet. Den äldre av folkskolorna är skyddad med q. Ingen av byggnaderna har försetts med ett uttryckligt rivningsförbud men med tanke på att inte heller Klosterkyrkan försetts med rivningsförbud i detaljplanen så kan det inte tolkas som att en rivning är lämplig. Den f d Tingsrätten är en kulturhistoriskt värdefull byggnad. Den är beskriven i Bevaringsprogrammet och dess äldsta delar är betecknade som *"kulturhistoriskt värdefull byggnad"* (PBL 8 kap 13:e §). I detaljplanen från 1999 är byggnaden försedd med q (*"kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull byggnad..."*.)

VARSAMHETSBESTÄMMELSER

- q Kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull byggnad vars yttre form och allmänna karaktär samt värdefulla interiörer inte får förvanskas. De särdrag och värden hos bebyggelsen som angivits i bevaringsprogrammet skall särskilt beaktas vid ändring.
- * Hela planområdet ingår i ett kulturhistoriskt och miljömässigt värdefullt område. Särskild hänsyn ska tas till områdets karaktär vid utformningen av bebyggelse och mark.

Icke skyddad bebyggelse

Det finns andra byggnader i området som är miljöskapande och kulturhistoriskt intressanta men som troligen på grund av Bevaringsprogrammets ålder inte är färgmarkerade. Det gäller exempelvis Mogens Mogensens f d Landstingshus på Byggmästaregatan med CO Hulténs fasadrelief i emalj och Hans Westmans polishus mitt emot Tingsrätten uppförd endast sex år efter Tingshuset. Det kan även noteras att Trollebergsvägen inte är betecknad som *"Kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värdefull gatusträckning eller plantering"* i Bevaringsprogrammet, det innebär inte att gatans sträckning och miljö saknar betydelse eller värde, det är en av de äldsta infartsvägarna och utgör en viktig förbindelse mellan Väster och Stadskärnan. Sedan 1930-talet går Trollebergsvägen i stark skärning som utformades då järnvägen försågs med viadukt.

Teckning från 1844 av Klosterkyrkan från öst, drygt tio år innan järnvägen byggdes.
Kulturens arkiv

Miljöbeskrivning

Miljön har historiskt sett dominerats av infarten till Lund från väster och av klosteranläggningen. Infartsvägen har idag namnet Trollebergsvägen men har troligen medeltida ursprung. Dagens Fjelievägen är inte synlig på skånska rekognosceringskartan från 1810-talet men på skifteskartor från 1700-talet finns den med, vilket antyder att även den har medeltida ursprung. I en rapport av Johan Wallin, Kulturen i Lund, om utgrävningar vid Klosterkyrkan beskrivs infarten:

”Strax söder om nunneklostret i Lund, vid nuvarande Trollebergsvägen, har det funnits en port i stadsvallen, år 1423 benämnd ”Nunne burlad”. Varifrån en väg löpt ut ifrån staden till landsbygden, dels med en vägsträckning mot vadstället över Höje å i Värpinge vidare mot Lomma vid Öresundskusten och dels en nordvästlig vägsträckning mot Fjelie och Löddeköpinge och övergången där över Lödde å. Sistnämnda by, Löddeköpinge, ägdes, åtminstone från senmedeltiden, i sin helhet av Nunneklostret. Mot nordost avgränsades klosterområdet av en större damm och i öster stötte den medeltida stadsbebyggelsen till.”

Sankt Peters kloster anlades under 1100-talets mitt som ett nunnekloster av benediktinorden. Det helgades åt dels den helige Petrus dels jungfru Maria. Förutom sitt officiella namn Sankt Petrus kloster har det även under medeltiden kallats Nunne kloster eller Jungfru kloster. Klostret låg innanför stadens vallar och klostret var ett av de i Skåne som användes längst efter reformationen 1536 då det användes som bostad åt de nunnor som flyttade från andra nedlagda kloster. Under 1580-talet fanns inga nunnor kvar och klostret förföll för att rivas under 1600-talet. Till klostret hörde ekonomibyggnader som låg norr om klosterbyggnaderna, priorgården. Klostrets egendomar överfördes i privat ägo, namnet lever kvar i det bostadsområde i södra Lund som på 1960-talet uppfördes på klostrets mark, Klostergården. 1606 befallde kungen att klosterlängorna skulle rivas, medan priorgården norr om klostret skulle förbättras. Priorgården kom under 1600-talet att bli ett säteri. Själva klosterkyrkan kom efter reformationen att fungera som sockenkyrka för innevånarna i stadens närområde och Värpinge by.

Den nuvarande kyrkan byggdes under 1300-talet. Klosterkyrkan restaurerades under 1890-talet och tegelfasaderna frilades från den vita putsen. Det finns ett historiskt och visuellt samband mellan Klosterkyrkan och Klostergatan som delvis otydliggjorts av järnvägsdragningen och växtlighet som avskärmar. I fortsatt planering är det viktigt att stärka den visuella

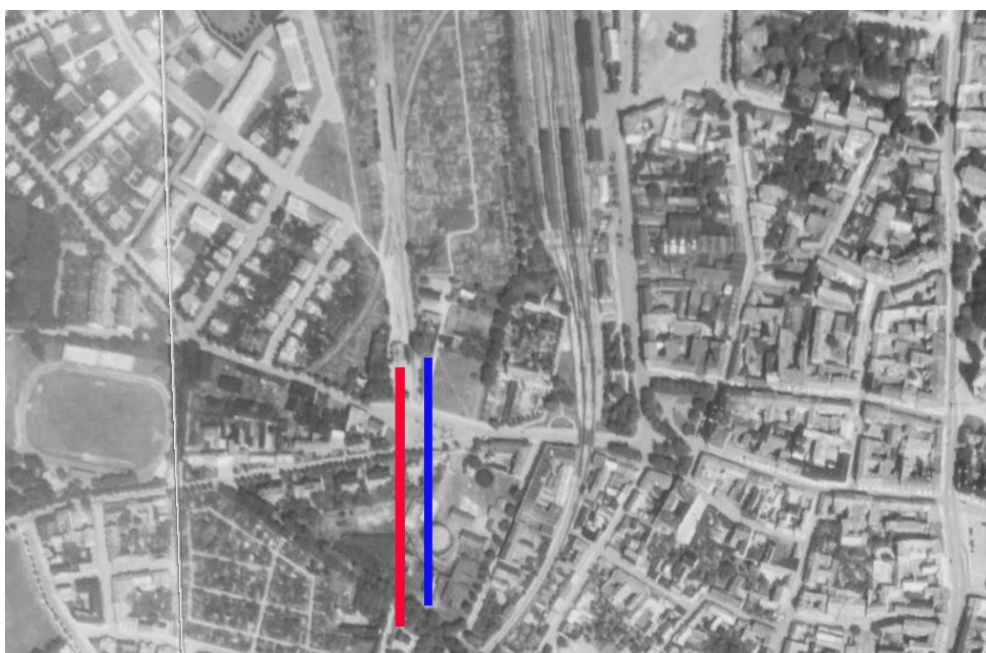
kontakten mellan Klosterkyrkan och Bangatan/Bantorget/Klostergatan. Det är också av stor vikt att ett ordentligt tilltaget skyddsavstånd tas till kyrkan vid nybyggnad i området. Även materialval och skala är betydelsefulla aspekter. Kyrkan omgärdas med mur i rött tegel som tar upp en del av höjdskillnaderna i terrängen. Tidigare har en del bebyggelse från sent 1800- tal legat i gränsen till kyrkogården i söder och väster, dessa har rivits under 1900-talet. Muren som omger kyrkogården tillkom efter dessa rivningar under 1930-talet.

På fotografen Per Bagges panorama från Grands tak 1899¹ ses Klosterkyrkan med kyrkogård samt ett antal äldre lantbruksbyggnader, kringbyggda gårdar i korsvirke och locklistpanel under halmtak. Längs Trollebergsvägen har urbaniseringen tagit fart och tomterna intill gatan är bebyggda med en och tvåvåningsbyggnader i tegel. Enstaka undantag är uppförda i tre våningar. Bebyggelsen var blandad med både bostäder och verksamhetsbyggnader i form av mindre industrier. I nuvarande kvarteret Kilen fanns omfattande industrier, bland annat i form av gjuteri och mekanisk verkstad, kallat Klosters gjuteri och senare Lunds mekaniska verkstad. Den äldre bebyggelsen längs Trollebergsvägen och i kvarteret Kilen revs under 1970- och 80-talen. Större delen av området ingick förr i stadens gemensamma betesmark, s.k. fäladsmark.

Byggmästaregatan är betydligt senare, utlagd i tidiga stadsplaner från 1910-talet och i den slutliga dragningen som en del av 1930-talets stadsplanering. Förutom Klosterkyrkan är även folkskolorna norr om kyrkan rester av en äldre bebyggelse. De båda skolbyggnaderna är uppförda 1860 samt 1903. På platsen för tingshuset har tidigare legat en järnvägsstation, Lunds västra som var utgångsstationen för utgångspunkt för linjen Lund- Bjärred. Stationshuset öppnades 1901, elektrifierades 1916 och sträckan lades ned 1938. Äldre bebyggelse finns även söder om Trollebergsvägen i form av Gasverket 6 (kontorshus från 1931 och bostadshus från 1890) och Armaturen 4 med den magnifika Carl Holmbergs armaturfabrik som växte fram med flera tillbyggnader från 1890 och in mot 1900-talets mitt. Den gamla fabriksbyggnaden byggdes på 2015 med en attikavåning.

¹<http://bilder.ub.lu.se/application/index.cfm?ID=3276#.VRULL0oV9jo>

att både Westmans och Mogensens byggnad borde vara rödmarkerade och betraktade som kulturhistoriskt värdefulla. I kvarteret Landstinget kompletteras bebyggelsen i början av 2000-talet med de putsade fyrvåningsbyggnaderna. Längre norrut längs Byggmästaregatan finns ytterligare fyra flerfamiljshus i tegel från 1940-talet, även de ritade av Hans Westman.

Flygfoto från 1940. Bjerredsbanans station ligger i läget för nuvarande Byggmästaregatansträckning, markerat med röd stapel. Strax öster om är tingsrätten markerad med blå stapel.

Om f d tingsrätten

Ett särskilt PM har upprättats angående tingsrättsbyggnaden 2015-03-27 (Henrik Borg). Arkitekten Hans Westmans måtto för byggnaden var *"Tradition, nya idéer, mäktighet och fantasi."* Dessa fyra begrepp låter sig inte helt självklart förenas i en och samma byggnad, men visst kan man läsa in dessa i byggnaden idag genom variationen av och behandlingen av byggnadsmaterialen och genom formgivningen med den framträdande tingssalen och de låga administrationsbyggnaderna. Byggnaden är trots ändringar och anpassningar till nya krav och riktlinjer väl bevarad och utgör en viktig representant för 1950-talets byggnadsteknik och materialbearbetning, rättsväsendets utveckling under efterkrigstiden, arkitekturströmningarna och den dåvarande debatten om hur den moderna arkitekturen skulle anpassas till platsens förutsättningar och historia.

Byggnaden utgör också en tydlig representant för en av de arkitekter som präglade Lund under efterkrigstiden med ett 120-tal byggnader. Genom läget i staden, funktionen som tingsrätt och den specifika formgivningen är byggnaden väl känd både bland lundabor och verksamma i Lund. Den karakteristiska siluetten med det spetsiga torntaket över stora tingssalen ger byggnaden en landmärkesstatus i närområdet. Hans Westman samverkade med Skånska cementgjuteriet i många av sina projekt och intresset för konstruktiv betong som nyttjas estetiskt är tydligt på flera håll i byggnaden, både utvändigt och invändigt. Historiken nedan bygger på Tomas Tägils avhandling, "Arkitekten Hans Westman, funktionalismen och den regionala särarten" (Lund 1996). 1952 upplät staden en gratis tomt för att tingsrätten skulle kunna flytta från grannkommunen Dalby till Lund. Hans Westman började med projektet 1954 och huset invigdes 1958. Tingsrätten byggdes till 1976 och tillbyggnader har gjorts vid flera tillfällen under 2000-talet i öster och de allra senaste i söder och norr. Byggnaderna tjänade fram till 2018 som tingsrätt. I Lund har Westman ritat ett mycket stort antal byggnader, det är ingen överdrift att säga att han präglade det moderna Lund, han har även haft uppdrag i andra delar av landet och bidragit till arkitekturens utveckling. De mest väsentliga att bevara är de ursprungliga från 1958 med tingssal och en atriumgård omsluten av kontorsbyggnader.

Byggnadens mest iögonenfallande del är tingssalen som markeras exteriört av ett pyramidformat tälttak klätt med grågulaktiga lertegelpannor, så kallade engoberade pannor, troligen av Veberöds fabrikat. Tingssalens fasader skiljer sig från omgivande byggnadsdelar genom att vara högre och utformade som vitfärgade brädformsgjutna betongpartier i kontrast till de mörka naturstensklädda partierna. Tingssalen dominerar den södra fasaden som vetter mot parken i anslutning till Trollebergsvägen och Byggmästaregatan. I södra fasaden sitter salens fem ursprungliga fönster som löper nästan från mark till takfot.

Atriumgården med planteringar, vattenlek, skulpturer och markbeläggning av mönsterlagd sten av svart skiffer och gatsten i granit. Fönstren är de ursprungliga i vitmålat trä. Över de låga byggnaderna i öster kan man skymta Klosterkyrkans tegeltorn.

På bilden syns den ursprungliga norra fasaden med utkragande övre våning klädd med IFÖs poolmosaik i korsvirkesmönster medan sockelvåningens grova stentekstur nästan helt döljs av murgröna. Till vänster skymtar tillbyggnaden från 1976 som tillsammans med ytterligare två längor skapade den andra atriumgården av den tidigare öppna trädgården norr om tingsrätten.

Fasadytor av naturstensskivor, brädformsgjuten betong och ursprungliga träsnickerier samt kopparbeslagning, en läckerhet från det sinnliga 1950-talets arkitektur.

Stora tingssalen med svart kalkstensgolv originalinnertak av sågad kantställd träpanel samt ursprungliga träfönster. Möbleringen har delvis ändrats vid anpassning till skoländamål.

Foajén utanför stora tingssalen med högklassigt snickeri som omges av nischer av platsgjuten betong.

Antikvariska synpunkter på en eventuell ombyggnad

- Vid en ändring bör byggnadens fasader och tak huvudsakligen bevaras. Störst betydelse har tingssalens toppiga tak samt fasaderna i väster, söder, atriumgården med stenpartier och växtlighet samt norra längans norra fasad.
- Interiört är den stora tingssalen samt foajé och sammanträdesrum för rättens ledamöter mest väsentligt men även delar av kontorsytorna, trapphuset i norra längan samt häktescellerna med originaldörrar i källaren har en betydelse för förståelsen av byggnadens historiska funktion.
- Inför en ändring av byggnaden bör en antikvarisk förundersökning göras. Med denna som grund kan en projektering för restaurering och ändringar för en ny funktion genomföras på ett varsamt sätt.
- En antikvariskt sakkunnig bör anlitas vid projektering och byggskede, starka karaktärsdrag är de svarta kalkstensgolven, de läderlindade handledarna vid trappor, ursprungliga snickerier i oljad ek och nyttjandet av gjuten betong vid dörromfattningar.

Källor

Kulturens arkiv

Universitetsbiblioteket Lund Per Bagges bilder

Ryding, Otto: Bevaringsprogrammet Lund utanför vallarna del II

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/>

Stadsbyggnadskontorets arkiv

Tägil, Tomas: Arkitekten Hans Westman, funktionalismen och den regionala särarten (Lund 1996)